

Disciplinærstraf

Når vi i et retssamfund vælger, at en medborger skal straffes med fængsel, benytter man sig grundlæggende af to redskaber, for at sikre at straffen også udstås. Den ene er overvågning af fangen, og den anden er gennemførelse af en disciplinær straf, hvis reglerne (disciplinen) i fængslet ikke overholdes.

Bortset fra selve dommen, er disciplin og straf i fængslerne nok blandt de mest kontroversielle emner inden for dansk strafferetspleje.

At regler er nødvendige, når man samler mange mennesker på et sted, er i sig selv ikke kontroversielt. Ikke mindst fordi disse mennesker er der mod eget ønske. Det der kan, og bliver, diskuteret, er visse af reglernes og straffemetodernes berettigelse i et humanitært samfund.

Hvilke redskaber skal de ansatte i fængslerne have, for at kunne opretholde et sikkert miljø for dem selv og fangerne? Og er fanger retsløse, når de afsoner en straf, eller gælder almindelig lov og ret også for dem?

Disciplinærstraffe 1850

I loven af 3. december 1850 stod der, at fængslets direktør kunne bestemme straffen for ringere forseelser. Han kunne vælge mellem forskellige typer af straf. Han kunne gøre straffearbejdet hårdere i op til 8 uger. Han kunne sætte fangen i isolation, med eller uden mulighed for at arbejde imens. Han kunne give straffen "Vand og brød" op til tre gange fem dage, det vil sige en straf, hvor fangen sad i isolation og i fem dage kun fik rugbrød, salt og vand at spise. Derefter kom en pause på en dag eller flere og så fem dage med vand og brød igen.

Fængselsdirektøren kunne også idømme korporlige straffe. Ved sådan en straf skulle lægen først erklære at fangen kunne tåle straffen, som kunne være op til 27 slag med en kat, det vil sige med en pisk med 9 til 13 snore. Man kunne også få slag med en rotting eller en tamp. Fængslets inspektør kunne idømme op til 9 slag rotting eller isolation i op til 2 gange 24 timer.

Fængslet om disciplinærstraffe 1990

"Indsatte kan ikendes disciplinærstraf for blandt andet overtrædelse af straffelovgivningen, lydighedsnægtelse, upassende sprogbrug, undvigelse eller forsøg herpå, udgangsmisbrug og overtrædelse af bestemmelser om orden og sikkerhed. Som disciplinærstraf kan anvendes bøde på ikke over en uges normalløn eller strafcelle, enten betinget eller ubetinget. Hvis man ikendes strafcelle, medfører det, at man er udelukket fra alt fællesskab i institutionen."

(Kortfattet orientering om Statsfængslet i Horsens. Juli 1990, s. 16)

Disciplinærstraffe 2010

Ifølge Kriminalforsorgen har de ansatte forskellige midler til at opretholde orden og sikkerhed og til at sikre, at reglerne bliver overholdt, for at beskytte indsatte og ansatte.

Indsatte kan få disciplinære straffe, hvis de er i besiddelse af narkotika, alkohol, hvis de flygter, misbruger deres udgangstilladelse, eller hvis de bruger vold eller trusler.

Dermed har de brudt reglerne og kan, alt efter overtrædelsens karakter, blive straffet med en advarsel, bøde eller strafcelle.

Bøden må ifølge Kriminalforsorgen ikke være over en ugeløn og tiden i strafcelle ikke over 4 uger.

En indsat kan isoleres, hvis Kriminalforsorgen vurderer, at det kan forhindre flugt, strafbar virksomhed eller hvis det er uforsvarligt at lade den indsatte være i fællesskab med andre indsatte. Isolationen kan ske på en særlig afdeling, eller den indsatte kan blive låst inde i sin egen celle. De indsatte kan også vælge at gå i frivillig isolation.

(Direktoratet for Kriminalforsorgen, Kriminalforsorgens statistik, Online version, juni 2010, s. 43)

Fange Torkil Lauesen om disciplinærstraffe

"Der er ikke meget respekt for det interne straffesystem blandt fangerne. De føler ofte det er uretfærdigt. Disciplinærstraffesystemet mister også fangernes respekt på grund af de mange petitesser som straffes. F.eks. glemme at slukke lys på cellen. En fange på min afdeling fik tre dages strafcelle for at "stjæle" et lille stykke plastic på sin arbejdsplads for at bruge det til låg på foderhullet i afdelingens akvarium. Hvis disciplinærsystemets hensigt er at lære fangen respekt for autoriteter synes det nogle gange som om det virker mod hensigten."

(Tidligere fange Torkil Lauesen, indsat i Vridsløselille, Magt og modmagt i fængslet, online-artikel printet 29. oktober 2009, der bygger på bogen: Fra forbedringshus til parkeringshus, 1988)

Fange Henning Laustsen om disciplinærstraffe

"Jeg har det indtryk, at bøder og strafcelle bruges i flæng. Strafcelle bruges 3 gange så meget som i Vridsløse, og det hænger nok sammen med, at personalet for størstedelen er jyskfødte bondeknoide. De gør meget ud af rapportskrivning og har for lav tolerancetærskel."

(Henning Laustsen, fange, Afdeling 5. I: Livet bag tremmerne, 1992, s. 107)

Albert Dam om straffecellen ca. 1912

Straffefafdelingen findes i kælderens og er en celleafdeling. Den sammenrullede madras, som i forbedringsafdelingen stod inde om dagen, er her anbragt på midtergangen udenfor hver dør. I cellerne er der kun jernkroge til at hænge madrasserne i, en indemuret hylde i knæhøjde til at sidde på, en hylde i sædehøjde til at spise ved; en højere hylde i det fjerneste hjørne har saltskålen, træskeen og testamentet med salmebogen. Rummene er 2-3 X 3-4 meter store. Den brutale kampestensætning griner gennem pudset og den grå maling. Vinduet under loftet er ret stort. Her sidder en lænket fange med ryggen til; han nægter at arbejde, og inspektionen anser det for nytteløst at bedænge ham med rotting, som den har myndighed til."

(Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene. Seks essays, 1988, s. 34)

Albert Dam om afstraffelsesrummet

"Til venstre ind fra gangen var afstraffelsesrummet. Midt på murstensgulvet stod en træstolpe fastgjort i gulv og loft. Den havde bøjler og remme til at fastspænde delinkventens ben og hals og reb til at binde med, desuden en slags sæk, som skulle omgive hovedet, forpartiet og lemmerne men lade ryggen blottet. I et vægskab stod opstillet en samling spanskrør, med dem gives rotting. Ved siden af hang forskellige

begede eller ubegede tov- og linestumper mellem ½ og 1 meter lange. De var omviklede foroven til at tage på og deltes forneden i et forskelligt antal knudrede dukter; med disse gives kat eller hvad det kan hedde...således er da foruden skafottet..., de yderste midler, det danske samfund har til at gøre sine borgere loyale." (Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene. Seks essays, 1988, s. 35)

Rotting, tamp og kat

Hvis en fange ikke overholder fængslets regler, får han en disciplinær straf. Det kan være en pengebøde, isolation eller fratagelse af at komme ud på prøve. Indtil den nye straffelov i 1930, kunne en fange også blive straffet korporligt, det vil sige med slag. Denne straf blev dog ikke brugt i Horsens efter 1920.

Slagene kunne være med rotting, tamp eller kat. Pisken blev først lagt i blød i en saltlage. På den måde sved det mere, når slagene ramte den nøgne ryg. Ved afstraffelsen fik fangen en hætte over hovedet og blev bundet til et trækors kaldet Den kolde Jomfru.

Hvis fangen besvime under afstraffelsen, skulle man stoppe. Derefter kom han på sygeafdelingen og afstraffelsen fortsatte, når han var blevet stærk nok.

Stillingen som profos (bøddel) gik på omgang mellem betjentene. Den sidste profos fungerede desuden som fængslets vinduespudser. Han gik under navnet "Jernmasken", og han er karikeret på et illegalt spillekort fra 1940'erne. På kortet står: "DET GÆLDER ISÆR OM AT HOLDE MASKEN, ELLERS GAAR AUTORITETEN I VASKEN".

Mozart Lindbergs disciplinærstraffe

Mozart Lindberg sad fængslet i Horsens i sammenlagt 25 år. Han blev flere gange idømt disciplinære straffe.

Den 25. maj 1904 blev Lindberg idømt 15 slag med den nihalede kat. I 1905 blev han idømt 9 slag rotting for "groft brud på fængselsordenen". To måneder senere kom han op og slås med en medfange. For det fik han to gange 24 timer i mørk kachot, det vil sige isolation i fuldstændig mørke.

I 1906 fik Lindberg to gange 48 timers mørk kachot.

I 1907 fik han 15 slag kat for "forfærdigelse og besiddelse af ureglementerede genstande, forsøg på undvigelse og ulovligt skriveri." Lindberg havde med andre ord forberedt en flugt, men var blevet opdaget og blev nu straffet. Det afholdt ham dog ikke for at prøve igen.

I 1908 kom han så langt til at udføre flugtforsøget, men han blev opdaget og fik 15 slag kat. Derefter fik han ikke flere korporlige straffe, men blev idømt vand og brød et par gange.

(Steen Bostrup, Mozart Lindberg: Jeg tror jeg stjæler en præst, 1996, s. 60-69)

Læge Vinde om Mozart Lindberg

3-7-08

"Fange No 19, Mozart Lindberg, der efter sit mislykkede Flugtforsøg indlagdes til Observation paa Sygehuset den 26/6 D.A., har i den forløbne Uge befundet sig vel, har spist meget rigeligt, havt sin Fordøjelse i Orden og har sovet godt om Natten.

Han har læst meget og været fuldstændig rolig, naturlig og høflig i sin Optræden. Han taler fornuftigt, og ræsonnerer rigtigt og med går Omtanken, han har gjort fulst. Indtryk af at være ved sin Fornufts fulde brug.

Han har vistnok under hele sit Ophold her i Anst. været stærkt optaget af lyst til at erhverve sig herostratisk Berømmelse har Jens Nielsen som Forbillede ved at begaa en eller anden Forbrydelse her i Anstalten.

Han kan taale korporlig Straf.

P. Vinde"

(Brev fra P. Vinde, Lægen, Straffeanstalten ved Horsens, til Inspectionen, 1908)

Fange om overvågning, 1988

"Jeg oplevede fængslet som en konfliktzone for stadige kampe mellem fængslets forsøg på at kontrollere og disciplinere fangerne og disses forsøg på at forsvare eller udvide deres handlemuligheder og råderum ... Enhver bevægelse fra et lokale til et andet overvåges og noteres i en protokol. Fangen har nummer og identitetskort, der skal medbringes, når han bevæger sig ind og ud af rum eller eskorteres rundt i fængslet."

(Tidligere fange i Vridsløselille, Torkil Lauesen, Magt og modmagt i fængslet, online-artikel printet 29. oktober 2009, der bygger på bogen: Fra forbedringshus til parkeringshus, 1988).

Inspektør Bang om vold

"Noget af det værste [ved mit arbejde] er, når situationen i huset mellem indsatte og ansatte tilspidses, for man kan ikke løse op for sådanne situationer uden at det gør ondt på nogen, feks ved flytning af indsatte til andre anstalter, disciplinærstraffe, uroligheder ol."

(Inspektør Jørgen Bang. I: Livet bag tremmerne, 1992, s. 147)

Det forbudte

Statsfængslet har gennem tiden udgivet små foldere og bøger om, hvilke regler fangerne skal følge. I "Inspectionbefalinger" fra 1888 står opført, hvornår fangerne skal stå op, gå i seng og hvor langt deres skæg må være. I "Reglementsbog" fra 1966 står der hvilke lovparagraffer fangerne er underlagt og i "Vejledning til pårørende/indsatte" fra 2003 kan man slå op, hvilke regler der er for besøg, frisør og udgang.

Fangerne har med andre ord altid fået at vide, hvordan de skulle opføre sig og hvilke regler der var. Men lige så sikkert, som der har været regler, lige så sikkert er det, at de er blevet brudt.

Rigtig mange fanger er flygtet, har forsøgt eller planlagt at gøre det.

Rigtig mange fanger har været i besiddelse af, påvirket af eller tjent penge på stoffer.

Rigtig mange fanger har haft eller brugt våben.

Rigtig mange fanger har...

Listen er lang.

Hvis der er en regel, er den sikkert også blevet brudt, eller fangerne har i hvert fald forsøgt. Om ikke andet, så fordi man på den måde undgår at gå mentalt i stå og man holder fast i troen på egen identitet.

Er det forbudt?

En barberkniv, en kikkert, en falsk nøgle og et fyrtøj. Sådanne ting har været forbudt for fangerne at have. Barberkniven kan være et våben, kikkerten kan bruges til kontakt med omverdenen, nøglen til flugt og fyrtøjet til brand.

Men så er der andre ting: en rullematte til tobak, en terning, et brilleetui, et par strømpebånd, og en kam. Hvorfor har det været ulovligt?

En del af forklaringen kan være det såkaldte klassesystem. Her var fangerne delt op i forskellige klasser, hvor de fik flere privilegier, jo højere klassetrin de var på. Det var en måde at få dem til at opføre sig ordentligt på. Fanger på 1. klasse måtte ikke ryge tobak, og derfor var en rullemåtte ulovlig.

En terning bruges til spil, og spil kan handle om penge. Når der er penge involveret, kan uheldige fanger ende med at skylde penge til de forkerte. Et brilleetui kan bruges til at skjule andre ulovlige ting i. Et par strømpebånd kan bruges til at kvæle sig selv eller andre med. Og kammen – tjaja, den kan vel ses som et våben mod systemet og den manglende selvbestemmelse over eget udseende?

Tatoveringsmaskiner

Når en fange kom i fængsel og blev fotograferet, blev det også noteret, om han havde nogle tatoveringer og hvor han havde dem. Det var både for at kunne identificere ham i tilfælde af flugt, men det var også, så man kunne holde øje med, om der kom flere tatoveringer, lavet ulovligt i fængslet. Det var ulovligt fordi fangerne brugte de samme hjemmelavede maskiner og dermed kunne smitte hinanden med hiv eller smitsom leverbetændelse og fordi tatoveringer kunne signalere et bandetilhørsforhold og skabe grupperinger mellem fangerne.

Alligevel fik mange fanger lavet ulovlige tatoveringer i fængslet. Det kunne være kvindenavne, pornografiske udtryk, et fangenummer eller symboler. Tatoveringsmaskinerne var hjemmelavede. De bestod ofte af kuglepenne, elastikker, malertape og gamle el-shavere. El-shavere var gode, fordi deres motor kunne danne basis for den vibrations-effekt, der var en del af tatoveringsprocessen. Det behøvede dog ikke at involvere elektricitet at udvikle et tatoveringsredskab – en helt almindelig kuglepen kunne også bruges.

Flugt

Det er et brud på loven, når man flygter fra et fængsel. Derfor er der strenge disciplinærstraffe til de fanger, der forsøger at flygte og de, hvor det lykkes, og som senere bliver fanget igen. Det kan være pengebøder, men også isolation, forlængelse af straffen eller, før 1920, korporlig straf.

Alligevel prøver fangerne at flygte igen og igen. Mange flygter fordi de ikke kan holde ud at sidde indespærret, andre for at komme ud til familien, og rigtig mange flygter for ikke at gå mentalt i stå. Enkelte har måske et image som flugtkonge, de skal leve op til, som tilfældet var med Carl August Lorentzen, der blev berømt for sin flugt i 1949. Men det kan også være for at få tiden til at gå, eller, som en tidligere indsat sagde: "Fordi jeg ku'!"

En flugt, eller undvigelse, som fængselsfolk kalder det, kan foregå på utallige måder. Nogle fanger laver forklædninger for at undgå at blive genkendt, andre benytter friheden til at gøre opmærksom på sig selv og måske begå nye forbrydelse. Fælles er at de altid, efter kortere eller længere tid, ender tilbage bag murene igen.

To flugtkonger

Der har været adskillige flugtforsøg fra Statsfængslet i Horsens. Alt lige fra svævebaner til tov lavet af lagner og falske nøgler er blevet fremstillet. Flere fanger har prøvet at flygte mere end en gang.

Et eksempel er en fange, der sad inde i 1960'erne og 1970'erne. Han havde fået en psykopatforvaringsdom, hvilket vil sige at han sad inde på ubestemt tid. Denne fange prøvede at flygte rigtig mange gange. Han lavede flugtrejskaber, falske nøgler og

forklædninger. Han var meget opfindsom, for eksempel ville han en gang forklæde sig som kvinde, mens han en anden gang havde syet både handsker, vest og bukser. Et andet eksempel er en fange, der sad inde ad flere omgange i 1970'erne til 2000'erne. Han indrømmede ligeud, at han havde tænkt sig at blive ved med at flygte. Men han ville prøve ikke at lade sine flugtforsøg skade fængselspersonalet. Denne fange var så kendt som flugtkonge, at han i 1990'erne sad i en celle, der var specielt sikret mod flugtforsøg – en såkaldt supercelle.

Stoffer i fængslet

Selvom det måske synes selvmodsigende, har det været et problem med stoffer i fængslet. Både bløde stoffer som hash og mere hårde stoffer som heroin. Dertil kom steroider og lignende.

Stofferne var i fængslet, fordi nogle af fangerne var afhængige, og der var dermed gode penge at tjene for andre fanger.

Personalet var klar over problemet og undersøgte derfor fangerne, deres celler og andre steder i fængslet systematisk og via stikprøver. Det blev gjort for dels at undgå stofmisbruget og for at hjælpe fangerne med at blive af med misbruget. Desuden blev det gjort for at undgå konflikter mellem fangerne, da nogle fanger blev udnyttet og kom i klemme.

Fra fangernes side krævede stofferne meget planlægning: stofferne skulle ind i fængslet, opbevares så de ikke blev fundet af fængselspersonalet eller andre fanger og distribueres ud til de rette modtagere. Derudover skulle der findes kurerer, penge skulle opkræves, og der skulle skaffes kunder.

Fange om stoffer 1992

Hvor stort er omfanget af stoffer her?

"Der er ikke mange hårde stoffer, men ofte hænger det lidt vold, der er mellem fanger, sammen med dem. Af bløde stoffer som hash er der det vi skal bruge, og forsyningskrise er en sjældenhed."

(Tidligere fange i Horsens, Tommy Pedersen, i: Livet bag tremmer. 1992, s. 115)

Betjent om stoffer 1992

Betjent om forholdet mellem betjente og fanger på grund af stoffer:

"Det er blandet og især belastet af, at vi skal visitere efter stoffer. Enkelte accepterer det, men af og til hører jeg bemærkningen: "Hvorfor sender du mig til visitation, du er da ellers en rar fyr?" Vi bliver nødt til at gøre det for at få hånd i hanke med stofferne, og jeg synes, omfanget af visitation er passende."

(Overbetjent Uno Wolf, I: Livet bage tremmerne 1992, s. 132)

Hashpiber

Det er ulovligt at ryge hash, også i et fængsel. Derfor er det naturligvis også ulovligt at fremstille hashpiber og være i besiddelse af hash. Til trods herfor bliver det stadig smuglet ind i fængslet og hashen bliver røget i hjemmelavede hashpiber.

Der er stor mangfoldighed i udformningen af hashpiberne. Dertil kommer de anvendte materialer, hvis art og herkomst varierer så vidt som fantasien rækker – og den har rakt langt.

Selvom gruppen under ét kaldes hashpiber, dækker betegnelsen over nogle varianter af 'piber' ud fra den metode hashen er indtaget på. Her er navne som 'bong', 'chillum', og 'tjubang' gængse begreber, og den store variation skyldes også den lette adgang

til materialer, hvor man i en snæver vending godt kunne få et rygetøj ud af en kartoffel, en tandpastatube eller et stykke billardkridt.

Hashrygningen kan ses som en slags flugt fra en triviell hverdag, hvor man er en del af et system, uden særlig stor indflydelse på, hvordan man bruger sin tid. En tid, der bare skal gå, til man er fri igen.

Fangernes våben

Der kan være mange årsager til at fanger har, fremstiller og benytter våben i fængslet. Det kan være for at beskytte sig selv. Det kan være for at få andre til at gøre, som man vil havde dem til. Det kan være for at tage hævn. Det kan være for at understrege sin identitet og signalere noget bestemt. Det kan være for at true personalet under en flugt. Og det kan være, at man simpelthen bare er desperat efter at have været lang tid i et system, hvor ens medbestemmelse og kontrol over eget liv er svært at få øje på.

I princippet kan alt bruges som våben. En sten, en billardkø, en træsko, en gryde med kogende olie eller et barberblad. Men der er også eksempler på våben, hvor ophavsmanden har været mere omhyggelig med udformningen. En nihalet kat, en attraprevolver, et pandebånd med søm, et knojern eller en hjemmelevet rørbombe.